

**Kotieläintuottajien hyvinvoinnin
yhteys tuotantoeläinten hyvinvointiin**

Kirsi Vienola
Agronomi, MMM
Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK ry
Sosiaali- ja veropoliittinen ryhmä
Syyskuu 2013

Sisällysluettelo

Nykytilanne kotieläintiloilla	3
Tuottajien jaksamiseen vaikuttavat tekijät	4
Työmäärä	4
Sosiaaliset suhteet	4
Henkiset paineet	5
Työterveyshuolto	6
Tuottaja eläinten hyvinvoinnin turvaajana	6
Tuotantoeläinten hoito	7
Tuottajan käyttäytyminen	7
Tilakoko	8
Tuottajien ja eläinten hyvinvointia parantavat toimet	9
Tuottajan jaksamisen edistäminen	9
Eläinten hyvinvoinnin edistäminen	10
Johtopäätökset	10
Lähteet	11

Nykytilanne kotieläintiloilla

Elintarvikeketjun vastuullisuus koostuu ympäristöstä, tuoteturvallisuudesta, ravitsemuksesta, työhyvinvoinnista, eläinten hyvinvoinnista, taloudellisesta vastuusta ja paikallisuudesta (Forsman-Hugg, ym. 2009). Puhuttaessa eläinten hyvinvoinnista on tuottajan merkitys usein unohdettu (Hemsworth ja Coleman 2010). Sen sijaan hyvinvointikeskusteluissa on keskitytty enemmän tuotanto-olosuhteisiin, tuotantotapaan, teuraskuljetuksiin ja eläimille suoritettuihin toimenpiteisiin (Hemsworth ja Coleman 2010). Kuitenkin tuottajalla on keskeinen asema tuotantoeläinten hyvinvoinnin turvaajana (Hemsworth 2003, Smulders ja Algers 2009). Maatilan hallinnointitavalla ja eläinlääkintäjällä on vaikutusta eläinten ruokintaan, pito-olosuhteisiin, terveyteen ja hyvinvointiin (Smulders ja Algers 2009). Ympäristöstä, eläinten hyvinvoinnista ja terveydestä on tullut yhteiskunnallisesti ja globaalisti tärkeitä aiheita (Forsman-Hugg, ym. 2009), jotka koskettavat tuottajien lisäksi viranomaisia, kuluttajia, kansalaisia ja mediaa (Kupsala 2011). Yleinen mielipide ja uskomukset vaikuttavat ihmisten käyttäytymiseen kuluttajina ja kansalaisina, heijastuen alan kannattavuuteen, päätöksentekoon ja sääntelyyn yhteiskunnassa (Coleman 2010).

Tuottajien päätöksentekoon vaikuttavien tekijöiden ymmärtäminen on tärkeää puhuttaessa tuotantoeläinten hyvinvoinnista. Tällä hetkellä markkinat eivät juuri tuo lisähyötyä eläinten hyvinvointiin panostaneille tuottajille. Päätöksentekoon vaikuttavat tuoton lisäksi mm. ympäristön paineet, elämäntapa, suhtautuminen omaan työhön ja eläimiin. Päätöksenteko vaihtelee myös maatalousyrittäjäorganisaation ja eläinlajin mukaan. (FAWC. 2011)

Tuottajille eläinten hyvinvointi on yhteydessä myös omaan hyvinvointiin (Kymäläinen 2011, Kauppinen ym. 2013). Useissa vakavissa eläinsuojelutapauksissa tuottajilla on mielenterveydellisiä ja sosiaalisia ongelmia (Evara 2013). Muihin yrittäjiin ja palkkatyöläisiin verrattuna kokoaikaiset maatalousyrittäjät kärsivät useammin huonosta työkyvystä (Karttunen ja Rautiainen 2009) ja pitkäaikaissairauksista (Peltoniemi 2005). Joka kolmas kokoaikainen maatalousyrittäjä koki itsensä uupuneeksi ja viidennes kärsi univaikeuksista vuonna 2004 (Honkonen 2012).

Varsinkin maitotilat ovat yrityksiä, joihin yhteiskunnan useat eri vaatimukset ja toimintapuitteet vaikuttavat (Kymäläinen 2011). Karja- ja erityisesti lypsytila vaatii jatkuvaa hallintaa ja eläinten hoitotyötä, altistaen työperäisille sairauksille ja onnettomuuksille (Karttunen ja Rautiainen 2009). Kymäläisen (2011) mukaan maidontuottajat ovat muita maatalousyrittäjiä uupuneempia, sekä henkisesti ja fyysisesti väsyneempiä. Maidontuotantotiloilla työskentelee usein päätoimisesti kaksi henkilöä perheen sisältä ja vain harvat tilat käyttävät palkattua työvoimaa (Pyykkönen 2008, Kymäläinen 2011). Isoilla tiloilla oman ajan puutetta ja työhuippuja on mahdollista osittain helpottaa ostopalveluilla ja yhteistyöllä (Pyykkönen 2008). Suomen maitotiloista suurin osa on alle 50 lehmän tiloja (Tike 2013) ja jaksamisongelmat painottuvat erityisesti pienille ja keskisuurille tiloille (TNS Gallup 2012). Karttunen ja Rautiainen (2009) kohdistivat huolensa erityisesti vanhempiin naisiin korkean työkyvyttömyysriskin vuoksi. Laajentavilla tiloilla tuottajien jaksamista rasittavat erityisesti henkiset paineet (Karttunen ja Rautiainen 2009).

Lomituspalvelu saattaa olla kotieläintuottajan ensisijainen selviytymiskanava ja tärkeässä roolissa hyvinvointipalvelujen tuottamisessa (Pesonen 2011). Lomituspalveluita käyttävät pääasiassa pienet lypsy- ja nautakarjatilat (Lahin 2013). Maatalouslomitusta on tietyin ehdoin mahdollista saada vuosilomana, sijaisapuna, tuettuna maksullisena ja täysin maksullisena. Jotta kotieläintuottaja on oikeutettu vuosilomaan, hänen tulee olla päätoiminen maatalouden harjoittaja ja kuulua tuloverolain piiriin. Hänellä tulee olla myös maaseutuyrittäjien eläkelain mukainen vakuutus ja ainakin 4 kotieläinyksikköä. Puolison työskentely tilan ulkopuolella saattaa sulkea oikeuden lomituspalveluihin. Vuosilomaan oikeutetun kotieläintuottajan on mahdollista saada myös tuettua, maksullista lomitusta. Sijaisapua saadakseen tuottajan pitää olla Myel-vakuutettu, kuulua maatalouden tuloverolain piiriin ja

täyttää sijaisapuperusteet. Suurin osa sijaisavusta käytetään sairauden tai tapaturman aiheuttamaan työkyvyttömyyteen. Vuonna 2011 kotieläintiloista suurin osa oli käyttänyt maksutonta vuosilomaa, mutta sijaisapua (~7e/h) ja tuettua maksullista lomitusta (~11,15 e/h) vain noin puolet tiloista ja täysin maksullista lomitusta (~25,48 e/h) vain harva tila. Sijaisapumaksut nousivat tänä vuonna erityisesti MYEL-työtulojen ollessa alle 30 000e vuodessa, kun maatalousyrittäjien keskimääräinen MYEL-työtulo on noin 19 000e (MELA). (Lahin 2013)

Tuottajien jaksamiseen vaikuttavat tekijät

Työmäärä

Tuotantoeläintiloilla liiallinen työmäärä ja kiire heikentävät jaksamista (TNS Gallup 2012). Eläintenhoitovastuu on jatkuva, koska pienetkin laiminlyönnit saattavat aiheuttaa taloudellisia menetyksiä (Karttunen ja Rautiainen 2009). Tuottajan pitää myös käytännön hoitotyön lisäksi nähdä muutokset eläinten käyttäytymisessä ja terveydentilassa sekä reagoida tarvittavalla tavalla (Hemsworth ja Coleman 2010). Karjanhoitaja saattaa joutua työskentelemään vaikeissa olosuhteissa ja normaalityöajan ulkopuolella, tehokkaasti joko yksin tai ryhmässä hoitaen suurta eläinmäärää (Hemsworth ja Coleman 2010). Ulkopuolisen työvoiman palkkaamiseen on korkea kynnyksittömyyden, taloudellinen tilanteen tai työnantajan velvoitteiden vuoksi (Peltomäki-Vastamaa 2011).

Karttunen ym. (2012) mukaan työpäivän pituuden venyessä yli yhdeksään tuntiin, väsymys lisääntyy, tarkkaavaisuus alentuu ja riski tapaturmiin ja työperäisiin sairauksiin lisääntyy. Normaalityöpäivän pituus tulisi olla 8-9 tuntia ja viikoittainen työaika 45–48 tuntia taukoineen. Ruuhkahuippuina työpäivän pituus tulisi olla enintään 12 tuntia ja peräkkäisiä pidennettyjä työpäiviä tulisi olla mahdollisimman vähän. Työuupumus (Peltomäki-Vastamaa 2011) ja työntekijän riittämättömyyden tunne (Honkonen 2012) saattavat johtaa masennukseen. Huono uni ja pidentyneet työpäivät ja -jaksot lisäävät terveys- tapaturma- ja hyvinvointiriskiä (Karttunen ym. 2012).

Työperäisistä onnettomuuksista suurin osa on liittynyt eläinten käyttäytymiseen lypsykarjatiljoilla (Kallioniemi ym. 2011). Työperäiset onnettomuudet ovat usein seurausta pidentyneistä päivittäisistä ja viikoittaisista työtunneista, joista seuraa uupumista ja stressiä (Dembe ym. 2005). Peltomäki-Vastamaan (2011) mukaan väsymys vaikeuttaa tavoitteellisen työn tekemistä ja päätöksentekoa, myös itsekontrolli vaikeutuu. Töiden tekeminen saattaa viivästyä, passiivisuus lisääntyä ja sopimuksista on vaikea pitää kiinni. Tapaturmat, alkoholin käyttö, sijaisavun ja lomitusten määrä lisääntyvät. Eläinten hyvinvointia parantaviin käytännön tehtäviin saattaa olla enemmän aikaa ja viitseliäisyyttä tuottajilla jotka huolehtivat myös omasta hyvinvoinnistaan (Kauppinen ym. 2013). Jos tuottajien oma jaksaminen on koetuksella, eläinten hyvinvointia parantavat toimet saattavat olla ylivoimaisia (Franklyn 2004, Kauppinen ym. 2010, Kymäläinen 2011, Vainio ym. 2007).

Sosiaaliset suhteet

Maataloustuottajien yhä lisääntyvien vaikeuksien taustalla ovat usein parisuhdeongelmat, avioero, sairaus, taloudelliset vaikeudet, alkoholi- ja/tai mielenterveysongelmat (Lampela 2012). Lähipiirin vastoin käymiset ja sairaudet rasittivat myös jaksamista (Kymäläinen 2011). Alkoholin käyttö, ihmissuhteiden puute tai niiden ristiriidat puolestaan lisäävät masennuksen riskiä (Honkonen 2012). On todettu, että myös kasvinsuojeluaineilla saattaa olla yhteys mielenterveysongelmiin (Kallioniemi ym. 2009). Monella masentuneella saattaa olla pitkäaikainen ruumiillinen sairaus yhdessä mielenterveysongelmien kanssa (Honkonen 2012). Taloudelliset huolet ja jaksaminen voivat heijastua

parisuhteeseen (STM 2011). Pitkät ja poikkeukselliset työajat hankaloittavat perhe-elämää ja sosiaalisten suhteiden ylläpitämistä (Karttunen ym. 2012). Arjen ja perheen pyörittämistä vaikeuttavat myös palvelujen siirtyminen kauemmaksi (Kymäläinen 2011). Naisia kuormittavat maataloustöiden lisäksi kotityöt ja miehiä suurempi huoli maatalouspolitiikan muutoksista ja epävarmasta tulevaisuudesta (Peltoniemi 2005). Työssä jaksaminen heikkenee iän lisääntyessä, kun tällä hetkellä tuotantoeläintilallisten keski-ikä on noin 49 vuotta (TNS Gallup 2012).

Henkiset paineet

Paine tuotannon tehostumisesta vaatii maatalousyrittäjältä hyvää taloudellista osaamista (Franklyn 2004, Peltomäki-Vastamaa 2011) ja tukipolitiikan ymmärtämistä (Peltomäki-Vastamaa 2011). Fyysisen työn helpottumisen myötä henkinen kuormitus on kasvanut (Peltomäki-Vastamaa 2011). Ihmiset kokevat negatiivisesti muutokset, jotka on tehtävä pakon edessä ilman omaa vaikutusmahdollisuutta tai ne ovat epämääräisiä ja tulevat yllättäen (Ojanen 2012). Negatiiviseen muutokseen liittyy usein etujen väheneminen tai se jos muutokset koetaan epäoikeudenmukaisiksi (Ojanen 2012). Maatalouteen liittyvä byrokratia (Kymäläinen 2011, STM 2011, TNS Gallup 2012), politiikka ja yhteiskunnan vaatimukset koetaan voimavaroja kuluttaviksi (Kymäläinen 2011) ja henkistä kuormitusta lisääväksi (Peltomäki-Vastamaa 2011). Voimia vievät myös epävarmuus tulevasta (Peltomäki-Vastamaa 2011, STM 2011, TNS Gallup 2012) ja taloudelliset huolet (STM 2011), jotka puolestaan lisäävät maatalousyrittäjien kokemaa stressiä (Kallioniemi ym. 2008). Kallioniemi (2008) on havainnut myös maatalousyrittäjien negatiivisen asenteen Euroopan Unionia kohtaan lisäävän stressiä (Kallioniemi ym. 2008). Vaikeissa tilanteissa ongelmien koetaan kasaantuvan ja kaiken vaikuttavan kaikkeen (STM 2011). Pitkäaikainen stressi lisää riskiä sairastua masennukseen (Honkonen 2012).

Kansan huoli on nostanut vastuullisuusajattelun yhdeksi osa-alueeksi tuotantoeläinten hyvinvoinnin, jota myös yritykset joutuvat miettimään (FAWC. 2011). Kuluttajat pitävät yrityksiä, hallintoa ja lainsäädäntöä usein vastuullisina elintarvikeketjun vastuullisuudesta ja haluavat luottaa alan toimijoihin (Forsman-Hugg ym. 2009, Miele 2010). Suomalaisten luottamuksen heikentyminen laajaperäiseen eläintuotantoon, erityisesti sika- ja siipikarjatuotannon osalta, johtuu kuluttajien etäännyttämisestä ruoantuotannosta, eläintuotannon rakennemuutoksesta sekä pidentyneistä elintarvikeketjusta (Kupsala 2011). Mielen (2010) mukaan kuluttajat useassa Euroopan maassa ovat kiinnostuneet eläinten hyvinvointiasioista, mutta tietävät eläintuotannosta vähän. Kuluttajilla ja kansalaisilla on pääsääntöisesti hatarat tiedot eläinten hyvinvointiasioista ja ne pohjautuvat median antamaan informaatioon (Coleman 2010, Kupsala 2011). Yleinen käsitys on pitää sisätiloissa tapahtuvaa kotieläintuotantoa vahingollisena eläinten hyvinvoinnille ja ulkona tapahtuvaa tuotantoa eläinten hyvinvointia edistävänä (Miele 2010). Eläinten hyvinvointia saatetaan pitää myös parempana oman maan tuotteissa tai muissa tuotantotavoissa, kuten luomussa (Miele 2010). Tuottajat ovat kokeneet maatalouteen liittyvät yhteiskunnan vaatimukset voimavaroja kuluttaviksi (Kymäläinen 2011). He myös kokevat yleisen mielipiteen leimaavan heidät piittaamattomiksi (Smulders ja Algers 2009). Turvattomuuden lisääntyminen eläinaktivistien toiminnan vuoksi on lisääntynyt ja ammatin maineen huonontuminen hyvinvointikeskustelujen vuoksi on huolestuttanut useita maidontuottajia (Kymäläinen 2011). Kuitenkin kuluttajien mielipiteillä on tuottajille toimintaan vaikutusta vain jos he toimivat myös jatkojalostajina tai harjoittavat suoramyyntiä (Kjærnes ym. 2007, Vainio ym. 2007).

Henkinen kuormitus lisääntyy tuottajilla myös valvontojen vuoksi (Peltomäki-Vastamaa 2011). Suomen eläinsuojelupolitiikka on vahvistunut EU:n ja useiden jäsenmaiden eläinsuojelupolitiikan korostumisen ja kiristyneiden eläinsuojelusäädösten myötä (Kupsala 2011). Eläinsuojelutarkastuksien määrä on kasvanut virkaeläinlääkärien määrän lisääntyessä ja tuotantoeläintilojen määrän vähentyessä

(Kupsala 2011). Valvonnoissa todetut eläinsuojelusäädösten ja täydentävien ehtojen vastaiset menettelyt voivat johtaa tukien menettämiseen (Mavi 2013). Eviran (2013) mukaan vuodesta 2008 lähtien eläinten hyvinvoinnin valvontakohteista pääosa on valittu riskiperusteisesti ja loput satunnaisotannalla. Riskiperusteita ovat mm. aiemmat laiminlyönnit, puutteet eläinten ilmoituksissa, merkitsemisissä ja rekisteröinneissä. Tuottajalta saattaa unohtua lainsäädännön tarkoitus turvata eläinten vähimmäisvaatimukset kotieläintuotannossa ja hän keskittyy tarkastusten oikeudenmukaiseen toteutukseen ja mahdollisiin rangaistuksiin (Anneberg ym. 2013). Erilaiset näkemykset eläinten hyvinvoinnista aiheuttavat ristiriitoja tuottajien ja tarkastajien välille (Anneberg ym. 2012, Kymäläinen 2011). Annebergin ym. (2012) mukaan tarkastukset saattavat luoda epävarmuuden lisäksi vastustusta. Vastustus voi nousta esiin tarkastustilanteissa, joita pidetään toimeenpanona eikä normaalina käytäntönä. Tuottajat saattavat kokea menettävänsä vastuun eläinten hyvinvoinnista ja olevansa tarkkailtavana (Anneberg ym. 2012) ja syytettynä (Laamanen 2013).

Vuonna 2012 eläinten hyvinvoinnin valvonnoissa havaitut laiminlyönnit turkiseläin- ja sikatiloilla ovat liittyneet usein kirjanpitoon, kun taas nauta-, ja lammastiloilla laiminlyönneistä vain harvat ovat olleet kirjanpidollisia (Evira 2013). Laiminlyöntien syyt eivät yleensä ole liittyneet tuottajan tietämättömyyteen vaan tarvittavien investointien hintaan, tuottavuusvaatimuksiin ja lakisääteisten siirtymäaikaisten päättymiseen (Evira 2013). Vakavissa eläinsuojelutapauksissa tuotantoeläintilallisilla on ollut sosiaalisia ja mielenterveydellisiä ongelmia (Evira 2013). Kymäläisen (2011) mukaan uupumus saattaa estää näkemästä korjausta vaativia asioita tai tekemästä korjaavia toimenpiteitä. Valvonnoissa annetut huomautukset voivat tuntua aiheettomilta ja jäävät korjaamatta, jos tuottajalla ei ole tarpeeksi tietoa eläinten hyvinvointiin vaikuttavista asioista eikä syytä huomautukseen selitetä (Kymäläinen 2011). Tarkastaja ja tuottaja saattavat katsoa asiaa omista näkökulmistaan ja roolistaan ilman avointa keskustelua eläinten hyvinvoinnista (Anneberg ym. 2012). Toisaalta lainsäädäntö saattaa olla vaikea yhdistää omiin toimiin tai tiedon levittäminen muille työntekijöille koetaan haastavaksi (Anneberg ym. 2012).

Työterveyshuolto

Työterveyshuolto on avainasemassa masennuksen tunnistamisessa (STM 2011). Tarjolla olevien palveluiden käytöstä vetäytyvät pois niitä eniten tarvitsevat (Laamanen 2013, Peltomäki-Vastamaan 2011), eikä työterveyshuollon piiriin kuulumattomien avun tarvetta tunnisteta (Peltomäki-Vastamaan 2011). Suurissa yrityksissä työterveydenhuolto on usein pieniä yrityksiä paremmin hoidettu julkisella ja yksityisellä sektorilla (Sørensen ym. 2007). Suurien kotieläintilojen tuottajat myös pitivät omasta hyvinvoinnista huolehtimista tärkeämpänä kuin pienien tilojen tuottajat, johtuen ehkä ammattimaisemmasta otteesta (Kauppinen ym. 2012). Pienet kotieläintilat ovat liittyneet työterveyshuollon pariin isoja tiloja harvemmin (Eskola 2013). Lypsykarjatiloihin n. 70 %, nautakarjatiloihin 45,6 % ja sikatiloihin 62 % on liittynyt maatalousyrittäjien työterveyshuoltoon (Eskola 2013). Antikainen-Länsimiehen ym. (2011) mukaan maatalousyrittäjien työterveydenhuolto vaihtelee kunnittain ja kehittämisehdotusten toteuttamisen seurannassa on parannettavaa. Alueiden välillä on eroja myös tarjotuissa palveluissa, niiden laadussa ja maksuissa (Strömberg-Nygård 2012).

Tuottaja eläinten hyvinvoinnin turvaajana

Täydellistä kasvatusjärjestelmää ei ole olemassa (Mononen 2004). Eläinten hyvinvointi on käsitteenä monimutkainen ja sitä voi lähestyä tieteellisistä, eettisistä, taloudellisista ja poliittisista näkökulmista

(Smulders ja Algers 2009). Monosen (2004) mukaan eläinten riittävän hyvinvoinnin rajat määrittelee ihminen. Suomen eläinsuojelulainsäädännössä on huomioitu Websterin (2005) eläinten viisi vapautta.

- 1) Vapaus nälästä, janosta ja väärästä ravitsemuksesta
- 2) vapaus epämukavuudesta
- 3) Vapaus kivusta, vammoista ja sairauksista
- 4) Vapaus pelosta ja kärsimyksestä
- 5) Vapaus normaaliin käyttäytymiseen

Tuottajan oma määritelmä eläinten hyvinvoinnista ja mitkä asiat ovat hänen mielestään toista tärkeämpiä, vaikuttavat hänen toimenpiteisiinsä eläinten hyvinvoinnin parantamiseksi (Kjærnes ym. 2007, Vainio ym. 2007). Määritelmät ja hyvinvointia parantavat toimet saattavat erota lainsäädännöstä (Anneberg ym. 2012). Eläinten hyvinvointi voi tarkoittaa toisille tuottajille terveyttä ja fysiologisia tarpeita, toisille se tarkoittaa eläimen mahdollisuutta toteuttaa luontaista käyttäytymistä (Kjærnes ym. 2007). Eläinten hyvinvointia parantavat teot eivät aina ole kustannuskysymys (Kauppinen ym. 2013).

Tuotantoeläinten hoito

Tuottajan kyvyt ja halut valvoa ja hoitaa eläimiä heijastuvat eläinten hyvinvointiin käytännön hoitotyössä (Smulders ja Algers 2009). Tuottajat ovat kokeneet eläinten hyvinvoinnin parantumisen tärkeäksi, mutta siihen vaikuttamisen vaikeaksi toteuttaa (Kauppinen ym. 2010). Tuotantoeläinten taloudellinen ja asianmukainen hoito edellyttää tuottajalta tietoa tuotantoeläinten käyttäytymisestä, eläinten vaatimuksista ja lisäksi myös laajaa osaamista maatilatalouden hoitamisesta (Smulders ja Algers 2009). Työtavoissa on eroja, riippuen tilan kokoluokasta, eläinlajista ja tuotantotavasta (Hemsworth ja Coleman 2010). Perimätietoon pohjautuva eläintenhoito on vähentynyt ja ammatillisen tietoon pohjautuva erikoisosaaminen on lisääntynyt maatalouden rakennemuutoksen aikana (Kupsala 2011).

Karjahoitotyöhön osallistuu nykyään aiempaa useammin yrittäjäpariskunnan lisäksi ulkopuolista työvoimaa (Kymäläinen 2011). Hoitajan kykyjen ja pätevyyden heikkoudet heijastuvat eläinten hyvinvointiin ja tuotokseen (Hemsworth ja Coleman 2010). Eläintenhoitotyön arvostuksen puute (Hemsworth ja Coleman 2010) ja alhainen palkkataso (Pyykkönen 2008) vaikeuttaa hyvien karjanhoitajien löytämistä. Työntekijöiden suuri vaihtuvuus on karjatiloilta suuri ongelma (Hemsworth ja Coleman 2010, Kymäläinen 2011). Tuotantoeläinten hyvinvointiongelmia saattaa aiheutua jos tuottaja työskentelee tilalla vain osa-aikaisesti tai jos eläinten pito on harrastepohjalla ilman tarvittavia tietoja ja taitoja (FAWC 2007). Eläimille tutun eläintenhoitajan vaihtuminen ja käsittelyn muuttuminen vaikuttavat eläinten käyttäytymiseen (Phillips ja Piggins 1992). Karjan hoitaminen saattaa jäädä eläinten hyvinvointiin huonosti perehdytettyjen työntekijöiden harteille, joilla ei myöskään ole samanlaista osaamista kuin tilan omistajalla (Franklyn 2004). Ulkomailta tulevien työntekijöiden kanssa työskentely saattaa olla haasteellista ymmärtämisvaikeuksien ja toimintatapaerojen vuoksi (Kymäläinen 2011), jolloin eläinten hyvinvointi voi vaarantua puutteellisen tiedon takia (Franklyn 2004). Eläimet käyttäytyvät eri ihmisiä kohtaan erilalla riippuen aiemmista kokemuksista (Franklyn 2004).

Tuottajan käyttäytyminen

Tuottajalla on suuri vaikutus eläinten tuotokseen, hyvinvointiin (Hemsworth 2003, Hemsworth ja Coleman 2010) ja hedelmällisyyteen (Hemsworth ym. 2000). Ihmisen persoonallisuus vaikuttaa

asenteisiin (Hanna ym. 2009) ja asenteen merkitys hyvinvointia ja tuottavuutta kohtaan kasvaa eläinten ruokinnan ja hoidon ollessa täysin hänestä riippuvainen (Hemsworth ja Coleman 2010). Kauppisen ym. (2012) mukaan pelkästään tuottajien asenteisiin vaikuttamalla ei paranneta eläinten hyvinvointia ja tuottavuutta, vaan niihin vaikuttavat tuottajien asenteiden lisäksi useat muutkin tekijät. Sen sijaan eläinten hyvinvoinnin tärkeyden ymmärtämisellä saattaa olla yhteys eläinten hyvinvointiin.

Hemsworthin ja Colemanin (2010) mukaan eläimen koko tuotantokierron aikana ihmiskontaktit ovat hyvin samanlaisia, minkä vuoksi aiemmat kokemukset ihmisistä vaikuttavat myös jatkossa eläinten kokemaan pelkoon. Eläinten käyttäytyminen on yhteydessä karjanhoitajan käyttäytymiseen (Hemsworth ym. 2000, Phillips ja Piggins 1992). Pelko lisää eläinten onnettomuusalttiutta ja arvaamattomuutta (Hemsworth ym. 2000, Hemsworth ja Coleman 2010). Eläinten käsittely- ja tutkimustapa vaikuttavat eläinten hyvinvointiin ja tuotokseen, joilla on puolestaan vaikutusta eläintenhoitajan työhön ja sen mielekkyyteen (Hemsworth ja Coleman 2010). Eläinten ihmistä kohtaan tuntema pelko aiheuttaa stressiä (Hemsworth 2003), joka vaikuttaa usean eläinlajin tuotokseen (Mononen 2004). Eläinten pelko ihmisiä kohtaan on ollut yhteydessä vähentyneeseen tuotokseen lypsylehmillä (Hemsworth ym. 2000), emakoilla (Hemsworth ym. 1989) munivilla kanoilla (Barnett ym. 1992) ja broilereilla (Cransberg ym. 2000). Stressitekijät vaikuttavat kehon tasapainoon, jonka eläin yrittää säilyttää erilaisilla mekanismeilla (Squires 2010). Stressivaste on riippuvainen lajista, yksilöstä ja stressitekijästä (Fraser 1985, Hemsworth ja Coleman 2010, Squires 2010). Stressi vaikuttaa neurohormonaaliseen eritykseen, käyttäytymiseen, aineenvaihduntaan ja vähentää syöntiä, suoliston liikkuvuutta, ravintoaineiden imeytymistä ja vaikuttaa eläimen aktiivisuuteen (Fraser 1985, Hemsworth ja Coleman 2010, Squires 2010). Pitkään jatkuneena stressi vaikuttaa myös eläimen vastustuskykyyn ja siten myös terveyteen (Hemsworth 2003, Hemsworth ja Coleman 2010).

Tilakoko

Eläinten hyvinvointiongelmien ovat usein erilaisia erikokoisilla tiloilla (Franklyn 2004). Viime vuonna navettainvestoinnit kohdistuivat pääasiassa yli 50 lehmän tiloihin, joiden osuus tuotannosta oli 34 % (Pyykkönen ym. 2013). Hyvin kannattavilla kotieläintiloilla on panostettu enemmän eläinten olosuhteita parantaviin toimenpiteisiin (TNS Gallup 2012). Taloudellinen tilanne estää useaa tuottajaa panostamasta eläinten pito-olosuhteisiin (Kymäläinen 2011). Eläinten hyvinvoinnin tuki on painottunut isoille >50 ey nautatiloille ja vähiten tukea hakivat alle 30 ey tilat (Sihto 2013). Sikatiloilla eläinten hyvinvoinnin tuki on jakautunut tasaisemmin erikokoisille tiloille (Sihto 2013). Isoilla tiloilla rehun tekeminen on usein ulkoistettu, jolloin aikaa jää enemmän karjan parissa työskentelyyn (Franklyn 2004).

Paine kustannusten pienentämiseksi saattaa ajaa tilallisen kasvattamaan karjakokoa ja pienentämään työvoimakuluja (Franklyn 2004). Karjakoon kasvattaminen ja tilan laajentaminen saattavat huonosti suunniteltuna heikentää tuottajan ja eläinten hyvinvointia (Kymäläinen 2011). Tilakoon kasvaessa viljelijäperheen työpanoksen lisäksi myös pysyvän ulkopuolisen työvoiman tarve kasvaa (Franklyn 2004, Pyykkönen ym. 2013). Eläinten lukumäärä on yhteydessä palkatun työvoiman käyttöön (Kymäläinen 2011).

Tilakoon kasvaessa eläinten hyvinvointiongelmien muuttuvat (Franklyn 2004). Tuotannon tehokkuuden kasvaessa eläinten tuotantosairaudet lisääntyvät ruokinnan vaatiessa erityistä harkintaa ja tarkkuutta (Franklyn 2004). Tiloilla investoinnit kasvattavat velkaa ja työmäärää laitteiden jatkuvan päivitystarpeen vuoksi (Kupsala 2011, Peltomäki-Vastamaa 2011). Tekniikka edellyttää myös koneiden korjaustaitoja yrittäjäperheessä (Kymäläinen 2011). Automaatioon turvautuneilla tiloilla eläinten hyvinvointi saattaa vaarantua teknisten laitteiden pettäessä (Kupsala 2011). Karjakoon

kasvaessa yksittäisen eläimen hoitoon käytetty aika vähenee ja yksilöllisiin sairauksiin ei ehkä puututa tarpeeksi ajoissa (Franklyn 2004, Mononen 2004).

Pienillä kotieläintiloilla eläinten hyvinvointi saattaa vaihdella hyvinkin paljon. Jaksaminen saattaa rajoittaa tilan kehittämistä ja kilpailukykyä (TNS Gallup 2012). Ajan puute saattaa heikentää mahdollisuutta karjan tarkkailuun ja päivittäiseen hoitoon, koska tilan muut työt vievät osan maatalousyrittäjän ajasta (Franklyn 2004). Karjanseurantaohjelmiin kuulumattomien tilakoko oli pienekkö ja heillä oli huonoimmat eläinten hyvinvointia kuvaavat keskiarvot (Kymäläinen 2011).

Tuottajien ja eläinten hyvinvointia parantavat toimet

Tuottajan jaksamisen edistäminen

Työkyky on yksi tärkeimmistä tuotantoresursseista (Karttunen ym. 2012). Terveys (TNS Gallup 2012) ja säännöllinen liikunta edesauttavat ihmisten hyvinvointia (Kallioniemi ym.2009). Harva kotieläintilallinen on saanut koulutusta työhyvinvoinnista (TNS Gallup 2012), vaikka uupuminen on uhka myös eläinten hyvinvoinnille (Kymäläinen 2011). Maatalousyrittäjien oma ymmärrys työterveyshuollon tarpeellisuudesta on tärkeää (Antikainen-Länsimies ym. 2011). Työterveyshuoltoon liittyminen saattaisi ehkäistä vakavia eläinsuojelurikkomuksia (Laamanen 2013). Maatalousyrittäjien työterveyshuoltoa tulisi kehittää asiakaslähtöisemmäksi tarjoamalla joustavia palveluja asiakkaan tarpeita ja vallitsevaa tilannetta kuunnellen (Antikainen-Länsimies ym. 2011).

Sosiaalisten suhteiden ylläpitäminen on oleellinen osa stressin hallintaa (Kallioniemi ym. 2008, Kymäläinen 2011, TNS Gallup 2012). Tuen saaminen lähipiiriltä (Kymäläinen 2011, STM 2011), organisaatiosta tai asiantuntijoilta edesauttaa jaksamista (Kallioniemi ym. 2009, Kymäläinen 2011). Tiloilla joissa on monia ongelmia, asioiden ratkaiseminen vaatisi osaamista eri alojen ammattilaisilta, jolloin kokonaisuudessa huomioitaisiin yrityksen lisäksi tuottajan ja eläinten hyvinvointi (Kymäläinen 2011).

Työstä saatu vapaa-aika (Kymäläinen 2011, STM 2011) ja lomamat ovat tärkeitä asioita kotieläintuottajille (Kymäläinen 2011). Tietouden lisääminen kotieläintuottajien lomituspalveluoikeuksista saattaisi estää joidenkin uupumista (Pesonen 2011). Onnellisuutta ja hyvinvointia edistävät ihmisen kokema riippumattomuus, ja mahdollisuus vaikuttaa omaan työhön (Ojanen 2012, STM 2011). Tuottajat pitävät alan kannattavuutta tärkeänä omaan ja eläinten hyvinvointiin vaikuttavana asiana (Kymäläinen 2011, TNS Gallup 2012). Työn pysyvyys puolestaan lisää työmotivaatiota (Hemsworth ja Coleman 2010).

Tuottajien jaksamista ja eläinten hoitoon käytettyä aikaa on mahdollista lisätä ulkoistamalla töitä kotona, maatilalla, kirjanpidossa ja tukien hakemisessa (Kymäläinen 2011), jos ne eivät oleellisesti kuulu yrityksen päätehtävään (Karttunen ym. 2012). Toisaalta tekniikan hyväksikäyttäminen antaa joustavuutta ja helpotusta useisiin työtehtäviin (Kymäläinen 2011). Tilakoon kasvun myötä tilan toimintaa on organisoitava uudelleen (Pyykkönen ym. 2013). Tilakoon kasvattamiseen ja suunnittelemiseen tarvittaisiin enemmän ohjausta (Kymäläinen 2011). Kotieläintilat itse kokevat tarvitsevansa koulutusta erityisesti tukiasioissa (TNS Gallup 2012).

Eläinten hyvinvoinnin edistäminen

Tuottajilla on suuri rooli tuotantoeläinten hyvinvoinnin turvaamisessa, minkä vuoksi heidän tarvitsemaansa tietoja ja taitoja eläinten tarpeista, käyttäytymisestä, käsittelystä, ravitsemuksesta, sairauksien ennaltaehkäisemisessä ja hoidossa on ylläpidettävä ja kehitettävä (FAWC 2007, Hemsworth ja Coleman 2010, Kymäläinen 2011). Koulutuksen, neuvonnan ja osaamisen merkitys kasvaa työskennellessä isojen eläinmäärien ja teknisten laitteiden kanssa (Kupsala 2011). Motivoituakseen tekemään eläinten hyvinvointia parantavia muutoksia, tuottajien pitää tuntea olevansa päävastuunkantaja omalla tilallaan (Vaarst ym. 2011). Tämä on mahdollista saavuttaa jos tuottaja on tasa-arvoisessa vuorovaikutussuhteessa, neuvojiin ja muihin tuottajiin (Vaarst ym. 2011). Tuottajille tärkeitä tiedon lähteitä ovat eläinlääkärit (Kauppinen ym. 2013), teurastamot, tilalla vierailevat asiantuntijat, toiset tuottajat, ammattilehdet ja asiakkaat (Vainio ym. 2007). Tilalla vierailevien asiantuntijoiden kouluttaminen kriisitilanteita varten on tärkeää, jotta havaituista eläinten hyvinvointiongelmista olisi mahdollista keskustella tuottajan kanssa (Kymäläinen 2011).

Erityisesti isoilla kotieläintiloilla eläintenhoitotyötä teetetään jatkossa enemmän ulkopuolisilla henkilöillä (TNS Gallup 2012). Vierastyövoiman määrän lisääntyessä on huolehdittava, ettei eläinten hyvinvointi vaarannu työntekijöiden kielellisten tai kulttuuristen eroavaisuuksien vuoksi (FAWC 2007, Kupsala 2011). Myös lomittajien ammattitaidon parantaminen on tärkeää (Kymäläinen 2011). Eläimet tottuvat tiettyyn käsittelyyn ja rutiineihin, joita myös tilalla satunnaisesti työskentelevien olisi noudatettava (Kallioniemi ym. 2011). Boivin ym. (2003) mukaan positiivinen ja päivittäinen kanssakäyminen eläinten kanssa totuttaa eläimet ihmiseen ja vähentää eläinten kokemaa pelkoa. Toimet vähentävät loukkaantumiseriskiä ja työhön käytettyä aikaa (Boivin ym. 2003, Hemsworth ja Coleman 2010). Kallioniemi ym. 2011). Työn mielekkyys saattaa lisääntyä eläinten parantuneen tuotoksen, terveyden ja hyvinvoinnin lisääntymisen vuoksi (Boivin ym. 2003, Kymäläinen 2011).

Johtopäätökset

Kotieläintuottaja joutuu toimimaan yrittäjänä tiettyjen toimintapuitteiden mukaisesti, jotka muuttuvat yhteiskunnan muutosten myötä. Vastuu eettisen tarkastelun kestävästä kotieläintuotannosta ei ole kuitenkaan ainoastaan tuottajalla, vaan myös kuluttajalla ja elintarvikeketjun toimijoilla. Kilpailua halvimmista kotieläintuotteista suomalainen tuottaja ei voi voittaa. Sen sijaan vastaamalla yhteiskunnan haasteeseen, ammattitaitoon, laatuun ja eläinten hyvinvointiin panostamalla, tuottajalla on mahdollista saada tuotteelleen siitä kuuluva hinta. Kotieläintuottaja ei kuitenkaan pysty selviämään haasteesta yksin. Sen vuoksi hänellä täytyy olla ympärillään läheisten ja ammattilaisten verkosto, jonka apuun tuottaja voi vaivatta kääntyä tarpeen niin vaatiessa ja joihin hän voi luottaa myös elämän vaikeissa tilanteissa.

LÄHTEET:

- Anneberg, I., Vaarst, M. & Sandøe. 2013. To inspect, to motivate – or to do both? A dilemma for on-farm inspection of animal welfare. *Animal Welfare* 22: 185-194.
- Anneberg, I., Vaarst, M. & Sørensen, J. T. 2012. The experience of animal welfare inspections as perceived by Danish livestock farmers: A qualitative research approach. *Livestock Science* 147: 49-58.
- Antikainen-Länsimies, H., Kontio, P. & Mänttälä, J. 2011. Haaste-hankkeen loppuraportti (2009-2011). Maatalousyrittäjien työterveyshuollon sisällön ja kattavuuden kehittäminen. Työympäristötutkimuksen raporttisarja 66. Työterveyslaitos. Verkossa: http://www.ttl.fi/fi/verkkokirjat/Documents/Haaste_raportti.pdf
- Barnett, J. L., Hemsworth, P. H. & Newman, E. A. 1992. Fear of human and its relationships with productivity in laying hens at commercial farms. *British Poultry Science* 33: 699-710.
- Boivin, X., Lensink, J., Tallet, C. & Veissier, I. 2003. Stockmanship and farm animal welfare. *Animal Welfare* 12: 479-492.
- Coleman, G.J. 2010. Educating the public: information or persuasion? *Journal of Veterinary Medical Education* 37, 74-82.
- Cransberg, P. H., Hemsworth, P. H. & Coleman, G. J. 2000. Human factors affecting the behaviour and productivity of commercial broiler chickens. *British Poultry Science* 41: 272-279.
- Dembe, A. E., Erickson, J. B., Delbos, R. G. & Banks, S. M. 2005. The impact of overtime and long work hours on occupational injuries and illnesses: new evidence from the United States. *Occupational and Environmental Medicine* 62: 588-597.
- Eskola, E. 2013. Työterveyshuoltotilastot. Mela.
- Evira. 2013. Eläinten hyvinvoinnin valvonta. Evira/2908/0411/2013. Verkossa: http://www.evira.fi/files/attachments/fi/elaimet/elainsuojelu_ja_elainten_pito/elainten_hyvinvoinnin_valvonta_2012.pdf.
- FAWC. 2007. Report on Stockmanship and Farm Animal Welfare. Department for Environment, Food & Rural Affairs. Verkossa: <http://www.fawc.org.uk/pdf/stockmanship-report0607.pdf>.
- FAWC. 2011. Economics and farm animal welfare. Department for Environment, Food & Rural Affairs. Verkkójulkaisu. <http://www.defra.gov.uk/fawc/files/Report-on-Economics-and-Farm-Animal-Welfare.pdf>.
- Forsman-Hugg, S., Katajajuuri, J.-M., Paananen, J., Pesonen, I., Järvelä, K. & Mäkelä, J. 2009. Elintarvikeketjun vastuullisuus. Kuvaus vuorovaikutteisesta sisällön rakentamisen prosessista. Maa- ja elintarviketalous 140. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, Taloustutkimus. Verkossa: <http://www.mtt.fi/met/pdf/met140.pdf>.
- Franklyn, B. G. Animal well-being in the U.S. dairy industry kirjasta: Benson, G. J. & Rollin, B. E. 2004. The well-being of farm animals; Challenges and solutions I: 2,9. Blackwell Publishing, UK. 378 s.
- Fraser, A. F. 1985. Background to anomalous behaviour. *Applied Animal Behaviour Science* 13: 199-203.
- Hanna, D., Sneddon, I. A. & Beattie, V. E. 2009. The relationship between the stockperson's personality and attitudes and the productivity of dairy cows. *Animal* 3:5: 737-743.

- Hemsworth, P. H., Barnett, J. L., Coleman, G. J., & Hansen, C. 1989. A study of the relationships between the attitudinal and behavioural profiles of stockpersons and the level of fear of humans and reproductive performance of commercial pigs. *Applied Animal Behaviour Science* 23: 301-314.
- Hemsworth, P. H., Coleman, G. J., Barnett, J. L. & Borg, S. 2000. Relationships between human-animal interactions and productivity of commercial dairy cows. *Journal of Animal Science* 78: 3821-2831.
- Hemsworth, P. H. 2003. *Applied Animal Behaviour Science* 81:185-198. Human-animal interactions in livestock production.
- Hemsworth, P. H. ja Coleman, G.J. 2010. *Human-Livestock Interactions: The Stockperson and the Productivity and Welfare of Intensively Farmed Animals*. 2. painos. CAB International, UK. 208 s.
- Honkonen, T. 2012. Työterveyslaitos. MTK:n työhyvinvointipäivät.
- Peltoniemi, A. 2005. Työpoliittinen tutkimus 273. Työllisten työkyky vuonna 2004. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen raportteja N:O 193.
- Kallioniemi, M., Simola, A., Kymäläinen, H.-R., Vesala, H. & Louhelainen, J. 2008. Stress among Finnish farm entrepreneurs. *Annals of Agricultural and Environmental Medicine* 15: 243-249.
- Kallioniemi, M., Simola, A., Kymäläinen, H.-R., Vesala, H. & Louhelainen, J. 2009. Mental symptoms among Finnish farm entrepreneurs. *Annals of Agricultural and Environmental Medicine* 16: 159-168.
- Kallioniemi, M. K., Raussi, S. M., Rautiainen, R. H. & Kymäläinen H.-R. 2011. Safety and animal handling practices among women dairy operators. *Journal of Agricultural Safety and Health* 17: 63-78.
- Kauppinen, T., Vainio, A., Valros, A. Rita, H. & Vesala, K. M. 2010. Improving animal welfare: qualitative and quantitative methodology in the study of farmers' attitudes. *Animal Welfare* 19: 523-536.
- Kauppinen, T., Vesala, K. M. & Valros, A. 2012. Farmer attitude toward improvement of animal welfare is correlated with piglet production parameters. *Livestock Science* 143: 142-150.
- Kauppinen, T., Valros, A. & Vesala, K. M. 2013. Attitudes of dairy farmers towards cow welfare in relation to housing, management and productivity. *Antozoos: A Multidisciplinary Journal of The Interactions of People & Animals* 26: 405-420.
- Karttunen, J. P. & Rautiainen, R. H. 2009. Work Ability Index among Finnish Dairy Farmers. *Journal of Agricultural Safety and Health* 15: 353-364.
- Karttunen, J., Lätti, M. & Puttonen, S. 2012. Kohtuullisen työmäärän suositukset maatalousyrityksissä terveyden, turvallisuuden ja hyvinvoinnin näkökulmista. Työtehoseuran julkaisuja 415. Verkossa: http://www.tts.fi/images/stories/tts_julkaisut/tj415.pdf.
- Kjærnes, U., Miele, M. & Roex, J. Attitudes of consumers, retailers and producers to farm animal welfare. 2007. *Welfare Quality Reports No:2*. Verkossa: http://www.cardiff.ac.uk/cplan/sites/default/files/WQReport-2_0.pdf.
- Kupsala, S. 2011. Eläinten aseman muuttuminen Suomessa. Yhteiskuntatieteellinen selvitys Maa- ja metsätalousministeriölle eläinsuojelulain kokonaisuudistusta varten. Itä-Suomen yliopisto. Verkossa:http://www.mmm.fi/attachments/elaimet/newfolder_20/64exP1ulA/Elainten_aseman_muuntuminen_Suomessa.pdf.
- Kymäläinen, H.-R. 2011. Maitotilan hyvä vointi. Tutkimushankkeen loppuraportti. Helsingin yliopisto, maataloustieteiden laitoksen julkaisu nro 9.

- Laamanen, K. 2013. MTK Punkaharju. MTK:n työhyvinvointipäivät.
- Lahin, P. 2013. Maatalousyrittäjien lomituspalvelut, Mela.
- Lampela, R. 2012. Maaseudun Sivustysliitto. MTK:n työhyvinvointipäivät.
- Mavi. 2013. Maaseutuvirasto. Opas valvonnasta. Verkossa:
http://www.mavi.fi/attachments/mavi/viljelijatuet/newfolder/5waYIIJZD/Pelto- ja_elaintukien_valvontaopas.pdf
- Miele, M. 2010. Report concerning consumer perceptions and attitudes towards farm animal welfare. European Animal Welfare Platform. Verkossa:
<http://www.animalwelfareplatform.eu/documents/ProjOutput-consumerconcerns.pdf>
- Mononen, J. 2004. Eläinten hyvinvointi: yhteiskuntatieteistä biologiaan ja takaisin. Julkaisussa: Huuskonen, A. Ympäristötekijöiden vaikutukset lihanautojen kasvuun ja hyvinvointiin. Maa- ja elintarviketalous 54. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus.
- Ojanen, M. 2012. Professori. MTK:n työhyvinvointipäivät.
- Peltomäki-Vastamaa, A. 2011. Työterveyspalvelu. MTK:n työhyvinvointipäivät.
- Pesonen, S. 2011. Lomituspalvelut. MTK:n työhyvinvointipäivät.
- Phillips, C. & Piggins, D. 1992. Farm animals and the environment. Improving animal welfare: qualitative and quantitative methodology in the study of farmers' attitudes. CAB, Wallingford, UK. 430 s.
- Pyykkönen, P. 2008. Tilakoon kasvu pakottaa hakemaan vaihtoehtoja omalle työlle. Maataloustieteen Päivät 2008. Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos. Verkossa:
http://www.smts.fi/mpol2008/index_tiedostot/Esitelmat/es069.pdf.
- Pyykkönen, P., Bäckman, S. & Puttaa, E. 2013. Rakennemuutos Suomen kotieläintaloudessa. Pellervon taloustutkimus PTT, työpapereita 143. 51 s.
- Sihto, U. 2013. Maaseutuvirasto. Maaseutuelinkeinohallinnon tietojärjestelmä. Eläinten hyvinvointituet 2008 - 2012.
- Smulders, F. J. M. & Algers, B. 2009. Food safety assurance and veterinary public health. Welfare of production animals: assessment and management of risks. Wageningen Academic Publishers. Netherlands. 588 s.
- Sørensen, O. H., Hasle, P. & Bach, E. 2007. Working in small enterprises – Is there a special risk? Safety Science 45: 1044-1059.
- Squires, J. E. 2010. Applied animal endocrinology. 2.painos. Cambridge University Press. Cambridge. 281 s.
- STM. 2011. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 2011:15. Masto-hankkeen loppuraportti (2009-2011). Masennusperäisen työkyvyttömyyden vähentämiseen tähtäävän hankkeen toiminta ja ehdotukset. Verkossa:
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=2872962&name=DLFE-15344.pdf
- Strömberg-Nygård, M. 2012. Mela.
- Tike. 2013. Maataloustilastot. Matilda. Verkossa: <http://www.maataloustilastot.fi/tilasto/36>, viitattu 30.07.2013.
- TNS Gallup. 2012. Suomen Gallup Elintarviketieto Oy. Maatilojen kehitysnäkymät 2020.

Vaarst, M., Roderick, S., Smolders, G., Leeb, C., Walkenhorst, M., Winckler, C., Gratzer, E., Stoger, E., Whistance, L. K., Brinkmann, J., March, S., Ivmeyer, S., Mejdell, C., Henriksen, B. I. F. & Nicholas, P. 2011. The dialogue with farmers. Organic eprints. Verkkolähde <http://orgprints.org/18406/>.

Vainio, A., Kauppinen, T., Valros, A, Raussi, S. & Vesala, K. M. 2007. Tuotantoeläinten hyvinvoinnin edistäminen tuottajien asenteiden kohteena. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti. Julkaisuja 10. Verkossa: <http://www.helsinki.fi/ruralia/julkaisut/pdf/Julkaisuja10.pdf>

Webster, J. 2005. Animal welfare. Limping toward eden. 2. painos. Blackwell Publishing, UK. 283 s.